

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

KAHJUDE VÄHENDAMISE TEENUSTE KÜLASTAJATE PROFIIL NING RISKIKÄITUMINE

Esmakülastajate analüüs 2015.a. andmetel

Maris Salekešin

Tallinn 2016

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS.....	3
2. METOODIKA.....	3
3. TULEMUSED JA ARUTELU.....	4
Sotsiaaldemograafilised näitajad.....	4
Narkootikumide süstimine.....	4
Kokkupuude teenustega.....	6
4. KOKKUVÕTE.....	8

SISSEJUHATUS

Kahjude vähendamise teenuseid (sh süstlavahetus) on Eestis pakutud aastast 1997. Viimase kümnendi jooksul on teenust jõudsalt laiendatud. Kui 2002. aastal oli kokku 13 süstlavahetuspunkti (edaspidi SVP) siis 2015. aastal pakkus teenust 37 SVP-d (13 stacionaari ning 24 väljatöö punkti). Teenused on kättesaadavad Tallinnas ja selle lähiümbruses, Kirde-Eestis ning Kesk-Eestis.

METOODIKA

Kahjude vähendamise teenuseid (edaspidi KVT) pakkuvates asutustes on alates 2003. aastast teostatud esma- ja korduvkülastajate küsitlemist, kirjeldamaks süstlavahetuse ja nõustamise teenust kasutavate süstivate narkomaanide sotsiaal-demograafilist tausta ning süstimise- ja seksuaalkäitumisega seotud riskikäitumist.

2011.a. kaasajastati KVT-de esmakülastajate ankeeti, mille käigus muudeti kogutavate andmete koosseisu. Muuhulgas lisati küsimusi erinevate ainete tarbimise, süstimisega seotud riskikäitumise, teenustega kokkupuutumise kohta. 2012.a. algusest alustati andmete kogumist uute ankeetidega. KVT-de töötajatele koostati esmakülastajate küsitlemise juhend.

2014.a. teostati süstlavahetuse infosüsteemi (edaspidi SVIS) arendustöid, mille käigus muudeti külastajate andmete kogumine elektrooniliseks. Alates 1.07.2014 võeti kasutusele statistika- ning laoandmebaasi moodul, mis võimaldab teha kokkuvõtteid ning aruandeid teenuse osutamise kohta; nõustamisteenuse moodul ning uuendati esma- ja korduvkülastajatelt kogutavate andmete koosseisu. Sellest ajast alates ei koguta esma- ning korduvkülastajate kohta andmeid enam paber kandjal, vaid elektrooniliselt.

Analüüsis kasutatud andmed on kogutud jaanuar-detsember 2015.a, uuendatud infosüsteemi kaudu. Kuna vastamismäär on madal, ei saa tulemusi üldistada tervele sihtrühmale (osade külastajate kohta ei ole üldse andmeid ning osade kohta vaid teatud andmed). Külastajate andmete kogumist pidid teostama kõik organisatsioonid (n=9), kellel oli antud perioodil Tervise Arengu Instituudiga kehtiv leping kahjude vähendamise teenuste osutamiseks.

TULEMUSED ja ARUTELU

Perioodil jaanuar-detsember registreeriti SVIS's, kõikides KVT punktides kokku, 776 esmakülastajat (348 Ida-Virumaal, 419 Harjumaal, 9 Kesk-Eestis), kellest 421 on loodud andmekaart SVISi. Kõikidest esmakülastajatest 43%-l (n=337) on andmekaarti sisestatud vähemalt sugu ja vanus. Vähemate esmakülastajate kohta oli täidetud kliendikaardis kõik andmeväljad.

79% (n=266) SVISi andmekaarti kantud esmakülastustest registreeriti Ida-Virumaa, 18% (n=62) Tallinna/Harjumaal ning 3% (n=9) Kesk-Eesti kahjude vähendamise teenuseid pakkuvates keskustes.

Sotsiaaldemograafilised näitajad

Võrreldes 2006-2009 aastaga, mil KVT'de esmakülastajate keskmine vanus oli 24 aastat, on viimastel aastatel esmakülastajate vanus kasvanud. Kui 2013.a. oli esmakülastajate keskmine vanus 28 aastat, siis 2014.a. ning 2015.a. 29 aastat.

Kõige nooremad esmakülastajad olid Ida-Virumaal, keskmise vanusega 28 aastat (n=266), Tallinnas/Harjumaal 31 aastat (n=62) ning Kesk-Eestis 35 aastat (n=9). Kuna Tallinn/Harjumaal esmakülastajate vanus oli märgitud vähem kui viiendiku esmakülastajate kohta, ei pruugi see näidata tegelikku esmakülastajate keskmist vanust selles piirkonnas.

35% esmakülastajatest oli vanuses 18-24 eluaastat. Kõige noorem oli 16-aastane ning kõige vanem 55-aastane. Kokku registreeriti 4 alaealist esmakülastajat, neist kolm oli kahjude vähendamise teenuseid pakkuvaid asutusi külastanud Ida-Virumaal, üks Tallinnas. KVT'd külastanud alaealised võib rohkem olla, sest paljude esmakülastajate kohta ei ole vanust märgitud.

Nagu ka varasematel aastatel, on suurem osa esmakülastajatest mehed (72%) ning vähem on naised (28%). 34% valimisse sattunud naistest oli vanuses 18-24 aastat, samas vanuserühmas oli kõige rohkem ka meessoost külastajaid (35%). Naiste keskmine vanus oli 28 ning meeste vanus 29 aastat. 38% esmakülastajatest väitis, et käib tööl. 41% (n=129) väitis, et on elu jooksul vähemalt korra viibinud vanglas/arestimajas.

Peamiselt on KVT esmakülastajad vene rahvusest (88%), eestlaseid oli 12%. 101-l kliendil (kolmandik valimist) oli vastatud ravikindlustuse küsimusele. Neist 66% (n=67) olid ravikindlustatud, 33% (n=33) puudus ravikindlustus ning üks inimene ei osanud öelda, kas ta oli ravikindlustatud või mitte.

Narkootikumide tarvitamine ja sellega seotud riskikäitumine

Esimest korda tarvitati mõnda narkootilist või psühhotropset ainet keskmiselt 19-aastaselt (vahemikus 9-41 aastat). 14% oli neid, kes tarvitasid mõnda narkootikumi esimest korda 15-aastaselt või nooremalt. Keskmiselt alustati narkootikumide süstimisega 21-aastaselt (vahemikus 11-41 aastat). 6% oli neid, kes alustasid süstimisega 15-aastaselt või nooremalt.

50% (n=155) esmakülastajatest väitis, et on viimase 4 nädala jooksul süstinud amfetamiini, 46% (n=143) fentanüüli ning 3% (n=8) teisi opiaate. Peamine süstitav aine erines

piirkondlikult. Kui Ida-Virumaal (50%, n=126) ja Kesk-Eestis (86%, n=6) oli selleks peamiselt amfetamiin, siis Tallinnas/Harjumaal süstiti viimase 4 nädala jooksul peamiselt fentanüüli (51%, n=26) (Tabel 1).

Tabel 1. Peamise süstiva aine tarbimine piirkonniti (%).

	Fentanüül	Amfetamiin	Muu opiaat
Kogu Eesti (n=310)	46	50	3
Tallinn (n=51)	51	45	0
Ida-Virumaa (n=252)	46	50	3
Muu Eesti (n=7)	0	86	14

Esmakülastajate keskmine süstimise staaž oli 8 aastat, varieerudes alla ühe aasta kuni 32 aastani. Tallinna/Harjumaal esmakülastajate keskmine süstimise staaž oli 10, Ida-Virumaal 8 ning teistes piirkondades 12 aastat. Võrdluseks 2013.a. ja 2014.a. olid samad näitajad: Tallinna/Harjumaal 4/11, Ida-Virumaal 6 ning mujal Eestis 4 aastat. Suur erinevus esmakülastajate süstimise staažis erinevatel aastatel võib olla tingitud andmekogumisel tehtud vigadest või väikese valimi mõjutustest. 24% (n=74) esmakülastajate keskmine süstimisstaaž oli kuni 2 aastat. Kuni kahe aastase süstimisstaažiga esmakülastajate seas oli kõige enam 18-24-aastaseid (78%). 59% (n=186) valimisse sattunutest olid süstimisstaažiga 6 või rohkem aastat, 66% (n=122) neist olid 30 aastased või vanemad.

Esmakülastajate seas on kõige rohkem neid, kes süstivad mõned korrad nädalas (49%). Süstimisstaažiga süstimise sagedus tõuseb (Tabel 2). Süstimissageduses ei ole varasemate aastatega võrreldes erilisi muutuseid toimunud.

Tabel 2. Süstimise sagedus lähtuvalt süstimise staažist (%).

	Staaž (aastat)		
	0-2 (n=72)	3-5 (n=54)	≥6 (n=185)
Mitu korda päevas	10	13	17
Kord päevas	11	9	30
Mõned korrad nädalas	53	67	44
Harvem	26	11	9

Nagu varasematel aastatel, oli ka 2015.a. opioidide tarbijate süstimissagedus suurem kui amfetamiinitarbijatel (Tabel 3).

Tabel 3. Süstimise sagedus ainete lõikes (%).

Aine	Sagedus			
	Mitu korda päevas	Kord päevas	Mõned korrad nädalas	Harvem
Fentanüül (n=141)	18	28	48	6
Amfetamiin (n=154)	10	19	53	18
Muu opiaat (n=8)	38	0	50	12

22% (n=75) esmakülastajatest väitis, et süstivad ainult ühte ainet. 36% tarbis (süstides ja muul viisil) lisaks peamisele ainele veel ühte ainet, 26% kahte ainet ning 16% tarbis lisaks peamisele ainele veel 3-4 erinevat ainet. Peamisele ainele tarbitakse lisaks kõige rohkem kanepit (n=126).

KVT esmakülastajad said süstlaid peamiselt teistelt narkomaanidelt (49%) ning apteegist (39%). 12% vastanutest väitis, et süstis viimase 4 nädalal eelnevalt kellegi teise poolt kasutatud süstlaga.

Tabel 4. Peamised süstalde saamise kohad viimase 4 nädala jooksul

	%* (n)
Apteek	39 (130)
SVP	4 (13)
Väljatöö	23 (78)
Teised narkomaanid	49 (164)
Diiler	28 (95)

*Võimalik oli valida mitu vastusevarianti

26% (n=82) vastajatest väitis, et on elu jooksul kogunud üledoosi.

Riskikäitumine seksuaalsuhetes

Esmakülastajatest 39% (n=118) ei mäletanud, mitme inimesega nad viimase 12 kuu jooksul vahekorras olid olnud. 34% (n=104) väitis, et neil oli viimase aasta jooksul üks seksuaalpartner, 12%-l kaks partnerit ning 13%-l kolm või rohkem seksuaalpartnerit. 29% (n=88) vastanutest väitis, et kasutasid iga kord kondoomi viimase 12 kuu jooksul juhupartneriga vahekorras olles. 14% (n=44) väitis, et ei kasutanud kordagi kondoomi viimase 12 kuu jooksul juhupartneriga vahekorras olles.

Kokkupuude HIVi ja narkomaaniaravi teenustega

32% (n=80) väitis, et ei ole kordagi HIV suhtes testitud, 11% (n=26) ei mäleta, kas nad on HIV suhtes testitud. 63% (n=40) <2 aastase süstimise staažiga ei olnud ennast testinud HIV suhtes.

29% (n=41) nendest, kes väitsid, et on elu jooksul HIV suhtes testitud (n=141), on enda sõnul HIV positiivsed. HIVi nakatunute osakaal tõuseb süstimisstaaži suurenemisega. Kui alla 2 aastase süstimise staažiga esmakülastajate hulgas oli 5% (n=1) HIV-positiivseid, siis 3 või enama süstimise staažiga külastajate hulgas oli sama näitaja 35% (n=39).

88% (n=28) neist, kes on enda sõnul HIV-positiivsed, said hetkel ARV ravi.

Esmakülastajatelt uuriti, milliste nõustamise ja ravi teenustega nad olid kokku puutunud (Tabel 5). Nagu ka varasematel aastatel, olid ka 2015.a. esmakülastajad sagedamini kokku puutunud psühholoogilise nõustamise teenusega.

Tabel 5. Kokkupuude teenustega.

	%* (n)
Metadoonravi (võõrutus/asendus)	15 (52)
Mittemedikamentoosne ravi	7 (22)
Psühholoogiline nõustamine	33 (110)
Eneseabi/kogemusnõustamine	11 (37)
Võlanõustamine	10 (32)

*Võimalik oli valida mitu vastusevarianti

KOKKUVÕTE

Alates 2014. aastast kogutakse kahjude vähendamise teenuse esma- ja korduvkülastajate infot veebipõhise süstlavahetuse infosüsteemi (SVIS) kaudu. 2015.a. oli esimene aasta, kui andmeid koguti terve aasta vältel elektrooniliselt. Ankeetide madalast vastamismäärast (osade külastajate kohta ei ole üldse andmeid ning osade kohta vaid teatud andmed) ei saa tulemusi üldistada tervele sihtrühmale.

- SVIS andmete analüüsimise põhjal võib välja tuua, et narkootikume süstivate inimeste keskmine vanus kasvab. Kui 2009.a. oli esmakülastajate keskmine vanus 24 aastat, siis 2015.a. oli see 29.a.
- Sarnaselt 2014.a., olid ka 2015.a. kolmandik SVP-de esmakülastajatest noored, 18-24-aastased (35%).
- 24% (n=74) esmakülastajate keskmine süstimisstaaž oli kuni 2 aastat.
- 59% (n=186) valimisse sattunutest olid süstimisstaažiga 6 või rohkem aastat, 66% (n=122) neist olid 30 aastased või vanemad.
- Alla viiendiku (12%) esmakülastajatest oli end viimasel 4 nädalal süstinud eelnevalt kellegi teise poolt kasutatud süstlaga. 2009. aastal oli sama näitaja 30%. Seega narkootikumide kasutamisega seotud riskeeriv käitumine süstlavahetuse esmakülastajate seas on nende andmete põhjal vähenenud.
- Riskikäitumine seksuaalsuhetes on sage – ainult 29% (n=88) kasutas viimasel 12 kuul juhusuhetes alati kondoomi.